

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПАЦІЄНТІВ ІЗ АЛКОГОЛЬНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

Досліджено психологічні чинники саморегуляції в алкозалежних пацієнтів шляхом вивчення її структурних складових: емоційної, вольової та стильової.

Ключові слова: саморегуляція особистості, алкогольна залежність, вольова, стильова, емоційна саморегуляція.

Алкогольна патологія у структурі інших форм залежності від психоактивних речовин залишається домінуючою. На сьогодні налічується приблизно 140 млн осіб, які страждають від алкогольної залежності та потребують лікування алкоголізму [1].

Проблема алкогольної залежності є міждисциплінарною і вивчається цілим рядом наук, насамперед — медициною та психологією. Особливо актуальним є розгляд цього питання з точки зору психологічного підходу, насамперед вивчення саморегуляції як психологічного патерну формування алкоголізму [2].

Проблема саморегуляції є однією із центральних у психології, її дослідження відкриває нові можливості для розуміння і пояснення загальних закономірностей побудови та реалізації людиною власної довільної активності, продуктивного прийняття рішень у своєму житті [3, 4].

Саморегуляція є дуже важливим аспектом психічного життя особистості, її визначають як процеси ініціації і висунення суб'єктом цілей активності,

а також управління їх досягненням. У процесах саморегуляції дуже велике значення мають емоції, які усувають внутрішню суперечливість мотивів та дій людині, допомагають усвідомити, чого вона насправді хоче, і організувати її діяльність певним чином для досягнення бажаної мети [5, 6]. Ці обставини вимагають наукового та практичного пізнання психологічних феноменів, пов'язаних із проблемою саморегуляції, та підтверджують необхідність проведення узагальненого аналізу в галузі теоретичного пізнання психологічної саморегуляції, зокрема в осіб з алкогольною залежністю.

Мета нашого дослідження — аналіз та вивчення психологічних чинників саморегуляції в алкозалежних пацієнтів.

У дослідженні було використано такі методи: диференціальну шкалу емоцій за К. Ізардом, опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» за В. І. Моросановою, тест «Самооцінка сили волі» за М. М. Ободовим; застосовано статистичні методи обробки даних (коефіцієнт рангової кореляції Кендалла та U-критерій Манна — Уїтні).

Обстежено 31 хворого з алкогольною залежністю (основна група) та 20 здорових людей (контрольна група) віком 25–35 років.

При вивченні саморегуляції у алкозалежних, нами було виявлено, що алкозалежність пов'язана насамперед з переживанням сорому, втратою радості та появою страху (табл. 1). Аналізуючи дані таблиці, ми помітили, що у алкозалежних показники радості та інтересу нижчі в порівнянні зі здоровими, а показники подиву, горя, гніву, відрази, страху, сорому та вини вищі. Але статистично значущими виявились тільки зворотно пропорційні показники паттерну інтересу та вини в порівнянні з контрольною групою.

Характеристику емоційної саморегуляції в алкозалежних пацієнтів порівняно з контрольною групою графічно відображено на рис. 1.

Для більш детального вивчення емоційної саморегуляції та підтвердження отриманих результатів ми додатково провели аналіз отриманих

Таблиця 1

Емоційна саморегуляція в алкозалежних пацієнтах та здорових людей (за К. Ізардом)

Показник	Середній ранг	
	основна група	контрольна група
Інтерес	12,28*	20,72
Радість	15,47	17,53
Подив	17,75	15,25
Горе	18,75	14,25
Гнів	18,97	14,03
Відраза	18,75	14,25
Презирство	18,94	14,06
Страх	19,31	13,69
Сором	18,44	14,56
Вина	21,53**	11,47

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$. Те саме на рис. 1–3 та в табл. 2–4.

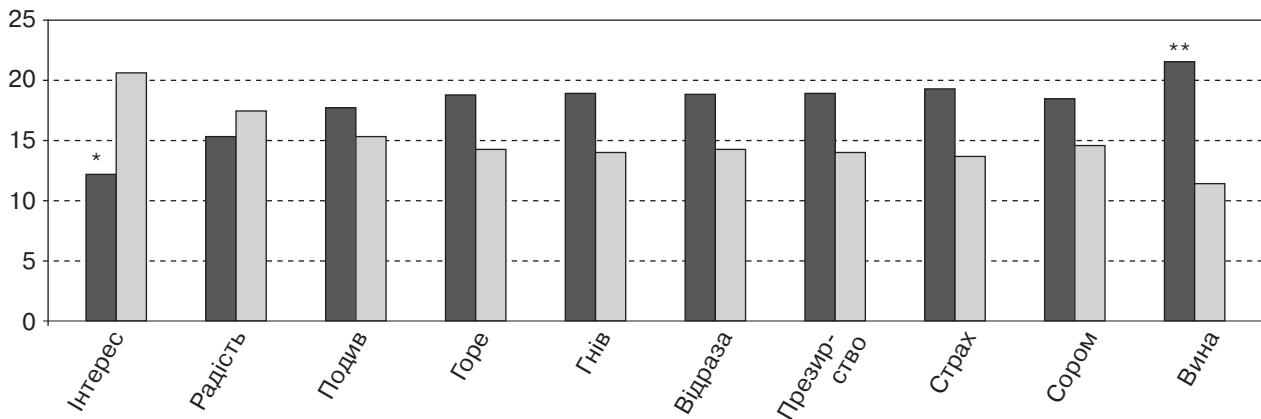

Рис. 1. Діаграма емоційної саморегуляції в обстежених обох груп: ■ основна група, □ контрольна група

даних за допомогою методики коефіцієнта рангової кореляції Кендалла (наведено лише значущу кореляцію обробки даних диференціальної шкали емоцій за К. Ізардом) (табл. 2).

Таблиця 2

Емоційна саморегуляція в алкозалежних

Показник	Радість	Сором	Страх
Алкозалежність	-0,306**	0,471*	0,536**

Алкозалежність пов'язана з переживанням сорому, втратою радості та появою страху. Радість часто вважають побічним продуктом самореалізації, тому можна зробити припущення, що патерн радості в алкозалежних людей зменшується зі збільшенням прояву алкозалежності у зв'язку з тим, що алкозалежність заважає самореалізації [7]. Алкозалежні особистості часто не можуть дати своїй дитині почуття безпеки. Це припущення також підтверджує збільшення частки страху в емоційному фоні алкозалежної особистості.

Сором може бути конструктивним патерном, що допомагає соціалізації особистості, а може стати причиною депресії чи розвитку фобії у комплексі з іншими емоціями, особливо зі страхом. Отже, занадто сильні прояви сорому деструктивно впливають на особистість, заважають її нормальній соціалізації. А оскільки алкозалежність сприяє збільшенню частки прояву сорому в емоційній сфері, то можна сказати, що алкозалежність негативно впливає на соціалізацію особистості. К. Ізард вважав, що саме неможливість установлення контролю над емоціями страху, сорому та провини заважає особистості на її шляху до самореалізації й радості [7].

Рівень вольової саморегуляції в алкозалежних пацієнтів порівняно з обстеженими контрольної групи подано на рис. 2.

Самооцінка сили волі в алкозалежних пацієнтів і здорових людей значно відрізняється (за

середнім рангом — 7,21 ($p < 0,05$) і 17,50 відповідно). Це свідчить про те, що на розвиток алкозалежності впливає сила волі.

На підставі результатів нашого дослідження ми дійшли висновку, що вольова саморегуляція є провідною при розвитку алкогольної залежності і у своїх найбільш розвинених формах означає підключення незначної або малозначущої, але обов'язкової для виконання дії до смислової сфери особистості. Проблема вольової регуляції особистості тісно пов'язана з питанням вольових якостей людини [8]. У нашому випадку показник вольової саморегуляції в обстежених контрольної групи вище за показник вольової саморегуляції в алкозалежних хворих.

Таким чином, вольові якості, які сприяють подоланню зовнішніх і внутрішніх труднощів та за певних обставин і умов виявляються як стійкі особистісні риси, в алкозалежних хворих різко знижені, що, у свою чергу, сприяє нівелюванню моральних мотивів та цінностей.

Саморегуляція довільної активності людини — системно організований психічний процес із ініціації, побудови, підтримки й управління усіма видами і формами зовнішньої і внутрішньої

Самооцінка сили волі

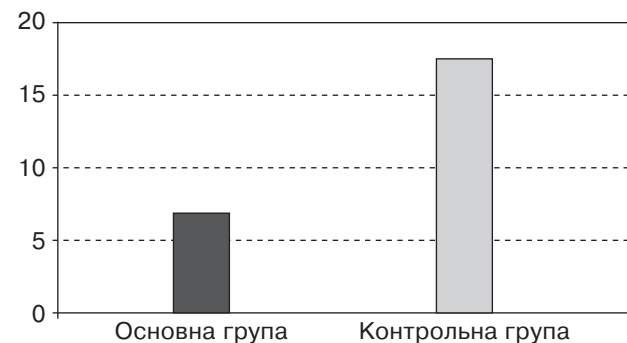

Рис. 2. Діаграма вольової саморегуляції в обстежених обох груп

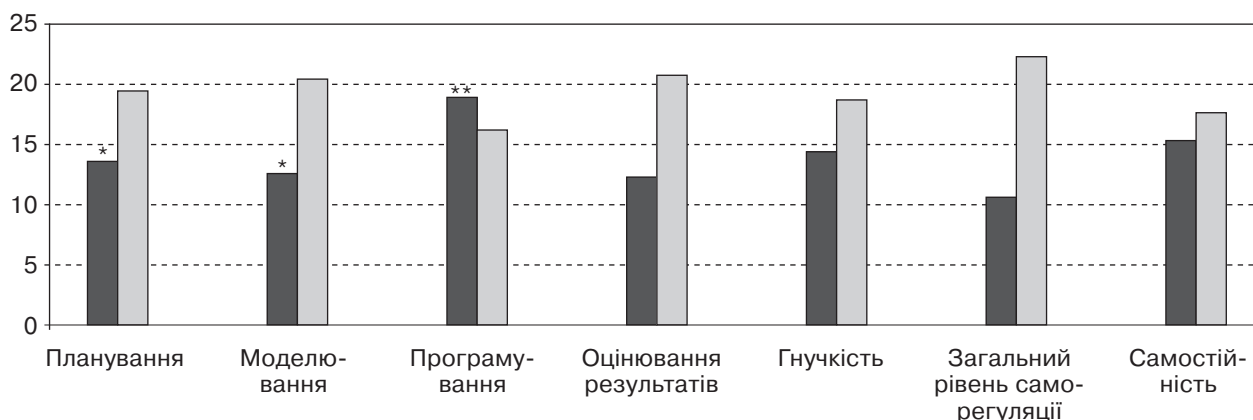

Рис. 3. Порівняльна діаграма стилісної саморегуляції обстежених обох груп: ■ основна група, □ контрольна група

активності, який спрямований на досягнення поставлених суб'єктом цілей [4, 8].

Стильовими особливостями саморегуляції є типові для людини і найбільш істотні індивідуальні особливості самоорганізації та управління зовнішньою і внутрішньою цілеспрямованою активністю, що стійко виявляються в різних її видах. Стиль саморегуляції полягає в тому, яким чином людина планує і програмує досягнення життєвих цілей, враховує значущі зовнішні та внутрішні умови, оцінює результати і коригує свою активність для досягнення суб'єктивно прийнятних результатів, в тому, якою мірою процеси самоорганізації розвинені й усвідомлені [9, 10].

Результати дослідження емоційної саморегуляції в обстежуваних обох груп подано в табл. 3.

Аналіз даних табл. 3 виявив, що в алкозалежних пацієнтів показник програмування вищий порівняно зі здоровими людьми, в той час як показники планування, моделювання, оцінювання результатів, гнучкості, самостійності та загального рівня саморегуляції суттєво нижчі, ніж в обстежених контрольної групи. Але статистично значущими були тільки показники планування, програмування та моделювання.

Графічно порівняльну характеристику стилісної саморегуляції в обстежених обох груп подано на рис. 3.

Для підтвердження результатів ми проаналізували показники стилісної саморегуляції за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Кендалла, значущі показники з яких відображено в табл. 4.

Отримані дані вивчення стилісної саморегуляції за *U*-критерієм Манна — Уїтні свідчать про те, що алкозалежність пов'язана з плануванням, моделюванням, програмуванням, а за результатами коефіцієнта рангової кореляції Кендалла — також із самостійністю.

Таким чином, показники за шкалами «Планування», «Програмування», «Моделювання»

та «Самостійність» вказують на сформованість у людини потреби продумувати способи своїх дій і поведінки для досягнення намічених цілей, про деталізованість і розгорнення програм, розроблених самостійно, вони гнучко змінюються в нових обставинах і стійкі в ситуації перешкод. При невідповідності отриманих результатів цілям проводиться корекція програми дій.

За результатами дослідження було зроблено такі висновки.

Емоційна саморегуляція в алкозалежних пов'язана з переживанням сорому, втратою радості та появою страху. Недостатній розвиток патерна

Таблиця 3

Стильова саморегуляція в алкозалежних пацієнтів та здорових людей

Показник	Середній ранг	
	основна група	контрольна група
Планування	13,59*	19,41
Моделювання	12,56*	20,44
Програмування	18,88**	16,13
Оцінювання результатів	12,25	20,75
Гнучкість	14,38	18,63
Загальний рівень саморегуляції	10,66	22,34
Самостійність	15,34	17,66

Таблиця 4

Стильова саморегуляція в алкозалежних пацієнтів

Показник	Програмування	Самостійність	Моделювання
Алкозалежність	0,486*	0,569**	0,486*

радості може розвиватися через нестачу почуття безпеки у ранньому дитинстві за рахунок збільшення частки страху в емоційному фоні алкозалежної особистості.

На тлі алкозалежності вольові якості, які повинні виявлятися в здатності індивіда до свідомого управління своєю психікою і вчинками в процесі прийняття рішень для досягнення поставлених цілей, знижені. Слабкі якості волі, прояви її слабкості сприяють невдалій діяльності.

Стильова саморегуляція в алкозалежних пов'язана з показниками, які свідчать про сформованість у таких пацієнтів потреби продумувати способи своїх дій і поведінки для досягнення намічених цілей, про деталізованість і розгорнення програм.

Список літератури

1. *Сосин И. К.* Лазерная терапия алкоголизма: учеб. пособ. / И. К. Сосин, Ю. Ф. Чув.— Харьков: Авиценна, 1997.— 74 с.
2. *Альбуханова-Славская К. А.* Стратегии жизни / К. А. Альбуханова-Славская.— М.: Мысль, 1991.— 299 с.
3. *Моросанова В. И.* Стилевые особенности саморегулирования личности / В. И. Моросанова // *Вопр. психологии.*— 1991.— № 1.— С. 121–127.
4. *Моросанова В. И.* Самосознание и саморегуляция поведения / В. И. Моросанова, Е. А. Аронова.— М.: Изд-во Института психологии РАН, 2007.— 213 с.
5. *Аршава И. Ф.* Саморегуляция поведения как передумова збереження здоров'я і сучасні підходи до її моделювання / І. Ф. Аршава, Е. Л. Носенкр // *Мед. психологія.*— 2009.— № 2–3.— С. 71–77.
6. *Бурлачук Л. Ф.* Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов.— К.: Наук. думка, 1989.— С. 8–11.
7. *Изард К. Э.* Психология эмоций: пер. с англ. / К. Э. Изард.— СПб.: Питер, 1999.— 464 с.
8. *Конопкин О. А.* Психическая саморегуляция произвольной активности человека (структурно-функциональный аспект) / О. А. Конопкин // *Вопр. психологии.*— 1995.— № 1.— С. 5–12.
9. *Осницкий А. К.* Особенности эмоциональных проявлений в системе осознанной саморегуляции деятельности / А. К. Осницкий, Е. В. Филиппова [Электронный ресурс].— Режим доступа: Психологические исследования: электрон. науч. журн.— 2010.— № 6 (14).— www.psystudy.com/index.php/num/2010n6-14.htm
10. *Селиванов В. И.* Волевая регуляция активности личности / В. И. Селиванов // *Психол. журн.*— 1982.— Т. 3, № 4.— С. 14–25.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ САМОРЕГУЛЯЦИИ ПАЦИЕНТОВ С АЛКОГОЛЬНОЙ ЗАВИСИМОСТЬЮ

М. В. САВИНА, В. В. СЛЮСАР, М. О. АНТОНОВИЧ

Исследованы психологические факторы саморегуляции у алкозависимых пациентов путем изучения ее структурных составляющих: эмоциональной, волевой и стилиевой.

Ключевые слова: саморегуляция личности, алкогольная зависимость, волевая, стилиевая, эмоциональная саморегуляция.

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF SELF-REGULATION IN ALCOHOL ADDICTED PATIENTS

M. V. SAVINA, V. V. SLIUSAR, M. O. ANTONOVYCH

The psychological factors of self-regulation in alcohol addicted were investigated by the study of its structural components, such as emotional, volitional and stylistic.

Key words: personality self-regulation, alcohol addiction, volitional, stylistic, emotional self-regulation.

Надійшла 16.04.2014